
АПИТУРИЗМЪТ КАТО КОШЕР ЗА ГРАЖДАНСКА АНГАЖИРАНОСТ В КРЪГОВИТЕ ТУРИСТИЧЕСКИ ПРАКТИКИ

докт. Ивинка Пазиева

Международно висше бизнес училище

Резюме. Икономическата устойчивост, гражданското образование и кръговия туризъм могат да се разглеждат като фактори за развитието на апитуризма (пчелния туризъм) и иновативните бизнес практики.

Изследването обхваща темата в две посоки. От икономическа гледна точка ще разгледа как принципите на циркулярността в туризма подкрепят инициативите за апитуризм, като показва приноса на такива практики за устойчивостта на местните икономики (напр. пчелни кошери, които стартират програми за апитуризм). Втората цел се фокусира върху социологическата перспектива, чрез разкриване как апитуризмът насърчава гражданската ангажираност на учениците. Ще се изведат добри примери за развиване на екологична отговорност, устойчиви практики и участие на учениците в местни общности чрез апитуризм.

Основният принос на проучването е изведената взаимовръзка на икономически, екологични и граждански практики при предлагането на пчелен туризъм, като целта е да се подчертае положителният ефект върху учениците. Може да се допусне, че осиновяването на кошери и инициативите за приемна грижа за пчели ще бъдат някои от успешните възможности на интегриране на апитуризма като метод за гражданско образование. С оглед на това, резултатите от изследването имат за цел да вдъхновят преподаватели, политици и практики поне да обмислят подобни практики.

Ключови думи: апитуризм; гражданско образование; иновации; устойчиво развитие

JEL: O35, Z32

Въведение

Формата в природата наречена кошер, която се отнася до отглеждането на пчели, може да се разгледа като една природна архитектурна форма, която отразява кръговия модел без намесата на съвременната технология (Lee 2022). От друга страна, иновациите в съвременното отглеждане на пчели, са форма на обществен интерес, или гражданска ангажираност. Слабо известен е фактът, че пчелите потенциално допринасят за 15 от 17-те цели на Целите на ООН за устойчиво развитие (ЦУР) и за минимум 30 подцели (Patel 2021). Взаимодействието на хората с пчелите под една или друга форма може

да се разгледа като фактор, отнасящ се до развитието на апитуризма. Този вид туризъм от друга страна, е изразител на основния мотив за пътуване, свързан с досег до традиционното пчеларство и запознаването с продукцията от кошерите на съответната туристическа дестинация (González –Arnedo, Izquierdo – Gascón, Rubio –Gil 2022).

Целта на настоящото изследване е да се докаже, че апитуризмът е форма на гражданска ангажираност при кръговите туристически практики. Заради липсата на ясна формулировка какво е това кръгова туристическа практика, настоящото изследване приема, че кръгова туристическа практика е практика, която използва ограничено количество природни ресурси и ограничава производството на вредни емисии в природата (Kurtajic 2018).

В настоящото изследване е направен анализ на съдържанието на 40 чуждестранни образователни сайта, сайтове за апитуризъм и сайтове предлагащи пчеларство. На схемата по-долу са посочени 28 примера за наличие на гражданско образование, които са в пряка зависимост с темата за пчелното образование (Схема 1. Гражданско образование).

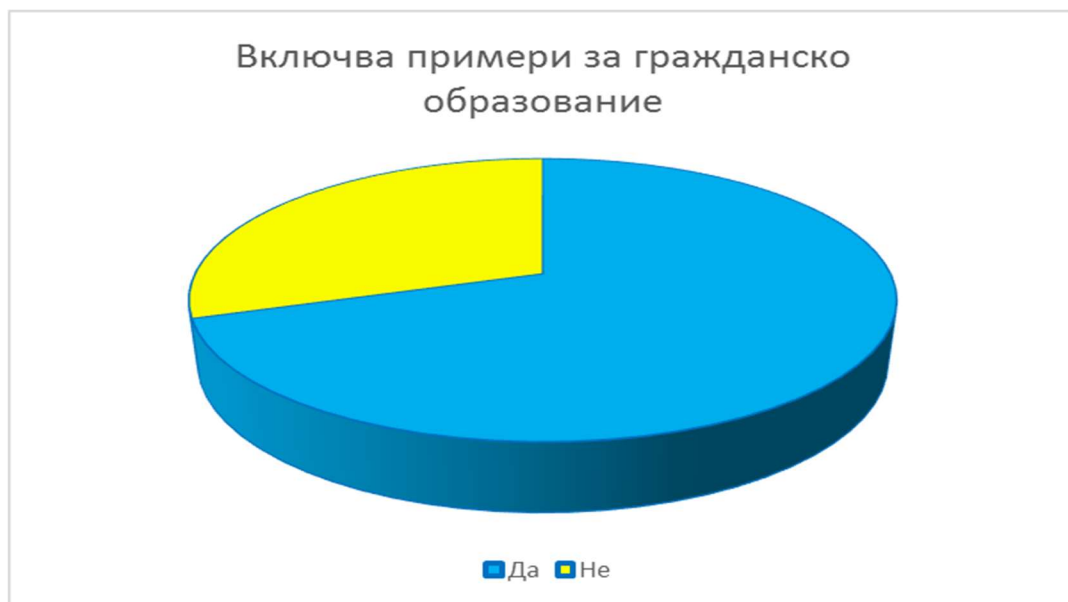

Схема 1. Гражданско образование

Да - 28

Не – 12

Анализът на съдържанието бе проведен по следните критерии: първо – актуалност на темата пчеларство, образователни дейности и деца. Друг критерий е организираността на страницата – видимост на инициативи свързани с пчелното образование. Третият критерий е

достъпност – лесно намиране на сайта в Google и наличие на препратки към други интересни сайтове свързани с темата за пчелното образование. От анализа на информацията в посочените сайтове, може да се достигне до извода, че апитуризмът е уникална ниша от екотуризма, фокусирана върху пчеларството и производството на мед. Въвеждането на този вид туризъм в образованието по света (NSW Government, Education 2020) цели чрез прокарването на екообразователни практики сред младото поколение, използването на вредни вещества и генерирането на отпадъци да бъде сведено до минимум.

Вторичните изследвания на статии и научни разработки писани по темата за гражданското образование и пчеларството установиха, че на тези две полета няма достатъчно задълбочени изследвания. Знанието за кръговата икономика е нужно да залегне като ценност още в началното образование, затова от децата трябва да се започне активната дейност по оформяне на ясна база изразяваща какво е това устойчиво развитие. От друга страна, платформите за популяризиране на апитуризма сред потребителите на туристически услуги биха дали възможност освен за реклама и за обратна връзка, динамичен форум и публикации с отворен достъп, синтезиращи на достъпен език научните постижения в сектора. По този начин може да се постигне и използването на устойчиви дейности и практики в екоселища и зелени къщи за гости, където са разпространени гражданската ангажираност и разбирането за устойчивост (González –Arnedo, Izquierdo – Gascón, Rubio –Gil 2022).

Не на последно място, пчелното предприемачество е основополагащо за развитието на кръгови туристически практики както във фермите за пчели, така и за развитие на регионите, занимаващи се с отглеждането на пчели като Словения (Arih, Korošec). Защото именно чрез развитата практика на предприемачеството туристите могат да се запознаят с природните и културни богатства на съответния регион.

Осиновяването на кошери подкрепя пчеларите, които се грижат за меда на осиновителите, а в замяна те получават меда, който е произведен за тях и възможността да се срещнат с тях на живо, като посетят пчелина, в който живеят техните пчели (Petrov, Istinski med). Практиката с осиновяването на кошери представлява принципен модел за гражданска ангажираност, който е сред положителните примери за кръгова практика. Проведени изследвания в областта на пчелното предприемачество сочат, че генерирането на приходи от пчелното производство и предоставянето на възможности за работа на местните жители все пак е възпрепятствано от множество проблеми в учебната област, които могат да бъдат предотвратени с обучение на ученици и младежи в социално предприемачество и предоставяне на препоръки за подобрене в тази

област, които настоящето изследване ще разгледа по-подробно (Alarape 2020).

1. Ползи от развитието на апитуризма

Установено е, че апитуризмът има специално място на туристическия пазар, заради положителното си въздействие върху социално-културните, социално-икономическите, социално-психологическите и екологичните аспекти съпътстващи туристическата услуга (Özgürel 2023). Именно заради това, нуждата от нови образователни подходи свързани с използването на кръговия икономически модел остава от първостепенно значение за възприемането, култивирането и потребяването на устойчив апитуристически продукт. От цялостната методика на преподаване на тези образователни подходи зависи и осмислянето и възприемането на нови и устойчиви практики в апитуризма, чиято цел е да покаже предимствата в съвременното пчеларство чрез използването на кръговия икономически модел.

Да прекараш един ден с пчелар и да произведеш свой собствен мед е преживяване, което би имало емоционално отражение върху младите потребители на туристическата услуга, тъй като култивира една устойчива практика, чието познание остава за цял живот. По този начин у младите би се зародил и стимулът да опазят и съхранят пчелните ресурси, като им се предоставя и възможността да осиновят свой собствен кошер.

Не бива да се пропуска и това, че потреблението на туристическата услуга е дълбоко обвързано и с мястото за настаняване. Пчелните ферми са съсредоточени в сърцето на китни селца, обикновено в близост до планински терени или гори, а и сами по себе си „пчелите са показател за чиста околна среда“ (Logar 2019). Това квалифицира обектите като еко – къщи за гости, хотели и ферми. Потреблението на туристическата услуга от младите хора на такова място, като посоченото по-горе, изгражда визия за това как трябва да се постигне устойчивото туристическо предлагане с нулеви отпадъци в мястото за настаняване. Повечето от предложенията за еко къщи за гости и еко хотели, предлагащи апитерапевтични услуги или апитуризм в Словения, която налага новаторските модели в тази сфера, са с политика за нулеви отпадъци (Oudit 2024). Този подход трябва да бъде широко обсъждан в България като отправна точка при разработване на политики за предлагане на апитуризм в България, както и за въвеждане на кръгови образователни практики в туризма.

2. Кръгови образователни практики

Обучението в кръгови образователни практики може да се приеме като продължение на обучението за устойчиво развитие, за чиято роля за първи път се говори на срещата на върха на Земята в Рио де Жанейро през 1992 г. (Kirchherr, Piscicelli 2019). Счита се, че образованието в световен план е с изявен фрагментиран характер от различни подходи към кръговата икономика, като не на последно място липсва всеобхватен набор от знания, касаещи внедряването на кръговия модел в образователната практика (Guerreschi 2023). Ясно е, че насърчаването на екологичното образование и гражданската ангажираност на децата могат да доведат до запазването на пчелните популации, а това би подкрепило устойчивите селскостопански практики, дори би насърчило биоразнообразието в България. Затова от особена важност е обучението в кръгови образователни практики да залегне час по-скоро в образователната ни система.

Вече е широко разпространена концепцията на обучение на принципа „от люлка до люлка“ разработена през 2002 г. от Макдоноу и Браунгарт в много училища в Европа и Америка (Korpiņa 2018). Този принцип е еквивалент на истинската устойчивост, тъй като при него нищо не е отпадък, а отпадъкът е ресурс, който може да се използва за производството на друг продукт (Encyclopedia of Corporate Social Responsibility, Cradle to Cradle). И все пак обучението в кръгови образователни практики изисква преподаването на кръгова икономика на всички нива на образованието, като започва в началното училище, където децата мислят за намаляване на хранителните отпадъци и се учат как да сортират отпадъците правилно, продължава през основното и средното училище, до висшето образование, където студентите се научават да мислят за осъществяване на промяната на обществото към кръговата икономика (Silvennoinen 2019).

През 2015 г. финландският фонд за бъдещето Sitra, е разработил проект за обучение на образователните институции в кръгова икономика, като организацията дава следните препоръки за обучение (Silvennoinen 2019):

1. Ангажимент на собствената организация с развитието на образованието за кръгова икономика.
2. Сформиране на консорциум за насърчаване на развитието на обучението по кръгова икономика в сътрудничеството с други сектори на обществото, като бизнес, индустрия, селско стопанство и социален сектор.
3. Партньорства и координация на екипите.
4. План на проекта и финансиране за проекта. Какви са възможните разходи?

5. Интегриране на образованието в ежедневните дейности.
6. Работа върху съдържанието на проекта.
7. „Насърчете хората да мислят за кръговата икономика от собствената си гледна точка.“ (Silvennoinen 2019)
8. Тестване на готовия материал от гледна точка както на учителите, така и на студентите/учениците.
9. Използване на учебния материал. Описване на значението на образованието по кръгова икономика за учители, ученици, образователни институции, служители в сферата на образованието, асоциации, компании, медии и социални медийни групи в областта на образованието. Работа в мрежа.
10. Учене през опита при работата по проекта.
11. Външна оценка.
13. Подчертаване на пречките и предизвикателствата. Предложение на решения.

Изучаването на принципите на кръговата икономика и нейното приложение може да обхванат различни аспекти и нива на обучение в началните и висшите училища. Така например от особена важност е да може да се оцени стойността на кръговите бизнес модели от практиката в туризма и последиците от промяна на политиката в подкрепа на кръговата икономика в апитуризма. За тази цел е нужно далновидно да се подбират набор от предложения и решения за ученическите, и студентски организации, и за запознаването им с пчеларството и апитуризма. Апитуризмът е все още неизследвана и непозната област за преподавателите в началните училища в България. Пчеларството, от друга страна, има своите корени в учебната практика по света. Асоциацията на пчеларите в Великобритания например, предлага безплатно посещение за ученици наречено „Запознайте се с пчелите“, а в „Дните на пчелите“ се събират цели ученически класове. В тези дни учениците учат за медоносните пчели и тяхното значение за околната среда (The British Beekeepers Association).

В Австралия, пчелната практика сред учениците е известна и модерна. Разпространена е сред началните до големите ученици, а самото училище е за пример, тъй като „инвестира в поточни кошери, австралийско изобретение, което ограничава използването на опушвачи за успокояване на пчелите и драстично намалява шансовете за ужилване по време на събиране на мед.“ (NSW Government, Education 2020). Също така, през 2018 г. Нов Южен Уелс предлага на учениците от средното училище възможността да преминат стаж по пчеларство в училище като програмата включва: дърводелски и дървообработващи подготовки, снабдяване с пчели и настаняването им. Полезни курсове за изучаване на диетата на пчелите, изграждане на познания за флората, изискванията за

безопасност на храните и биосигурност съпътстват тази инициатива. Пак в Австралия д-р Тоби Смит, професионален пчелен учен и преподавател води семинари сред учениците (Smith, Bee Aware Kids). "След като посети училището ни няколко пъти, посещенията на Тоби вече се очакват с нетърпение. Тоби винаги е добре подготвен, използва практически материали, които са изключително интересни, и има прекрасно отношение към ученици. Тоби е споделил изобилие от информация за пчелите и учениците винаги се радват на неговите сесии. Дигиталната му презентация също е много забавна." (Bridget Hudson, Queensland Children's Hospital School, Brisbane).

Проектът на Международното училище в Кеймбридж наречен Bee Project цели да научи учениците да помагат на пчелите и да спомогне за справяне с фобията от насекомите сред учениците (Cambridge International Education 2023). Обучението е разделено на следните етапи:

1. Информационен етап – в подходящи за целта работилници учениците учат за значението на пчелите и техния жизнен цикъл.
2. Етап на защита и грижа – учениците строят хотели за пчели, подготвят информационни табели и засаждат медоносни цветя.
3. Етап „да бъдем в хармония с природата“ с включено наблюдение на пчелите.

Не са малко примерите за обучителни практики в пчеларство сред учениците по света. Тогава, когато подходът е пчеларството да бъде ресурс за формиране на туристическа услуга, тогава обучението трябва да бъде с фокус върху резултата. Целта е да се формира в учениците компетентност да произвеждат креативни решения на проблеми в туризма чрез съвместната им работа с изследователи. Това би довело до получаване на многоизмерни знания и повишена глобална компетентност (Forristal, 2023).

В България например, платформата „Истински мед“ сформира периодично пчеларски университет, чиято основна цел е да спомогне за първите стъпки в пчеларството на млади и възрастни любители на меда, да запознае с основните тенденции и иновациите в пчеларската сфера настоящите и бъдещите си студенти (Petrov, Istinski med). По този начин чрез онлайн обучения, българските пчелари могат да комуникират помежду си бързо и евтино, както и със своите съществуващи и потенциални клиенти чрез директен маркетинг, но и по-ефективно да управляват обучителните си канали с устойчива мисъл за бъдещето на поколенията (Lyubenov 2020). Тук е мястото да се отбележи, че образователната политика за опазване на биоразнообразието в България е по-скоро спорадична инициатива на платформи като „Истински мед“ отколкото дългосрочна и далновидна учебна практика. Що се касае до желанието на учениците да изследват областта на пчеларството и

пчелния туризъм, в следващата точка ще бъде направен по-детайлен преглед на тази тема.

3. Образование за устойчивост

Насърчаването на образованието за средата, в която живеят, учат, общуват децата и по-младите граждани на планетата е от особена важност за опазването на околната среда и запазване на биоразнообразието. В Австралия например, е създадена подробна платформа с обучение за пчелите и други насекоми за деца на различни възрасти (Twinkle, Learning platform). При задаване на различни ключови думи като: жизнен цикъл на пчелите, медоносни пчели, пчели, пчелно опрашване излизат различни занимателни приложения за деца на възраст от 0 до 14+ годишна възраст. Тази платформа е изключително полезна за начален етап на опознаване на децата на различни аспекти от живота на пчелите чрез постери, презентации, банери, видеа, игри и други. В платформата е обърнато особено внимание на цикъла на живот на пчелите. Изяснява се на децата произходът на пчелите, как се развиват и кога достигат до зрелия си вид.

Друг начин за обучение е чрез четенето на книги. Много книги, предназначени и написани специално за деца, са за улесняване на познанията им за пчелите и значението на естествените насекоми - опрашители. Всички книги – от богато илюстрираните, през детските романи и енциклопедии – писменото творчество може да ни осигури ресурс, с помощта на който да помогнем на децата да разберат по-добре пчелите и околната среда (3bee a world with bees 2022).

По-силно и полезно е въздействието за децата, когато обучението е на живо в специално пригодена за това пчелна ферма. Опознаването на пчелите и пчелния кошер на място доразвиват представите на децата за реалните условия на екосистемите, в които живеят пчелите. Може би най-вдъхновяващо за децата е да станат настойници на пчели – една необходима стъпка към спасяването им. Организацията Mannlake предлага осем начина, по които децата да помогнат на пчелите (Mannlake, Blog):

1. Да научат повече за пчелите
Научете децата си да се интересуват от пчелите. Образовайте ги!
2. Да разбият митовите за пчелите
Нека децата знаят само истината за пчелите. Премахнете погрешните схващания.
3. Уважение към пчелите
Нека децата знаят за отговорността на пчелите. Да се уважава техният труд.
4. Създаване на градина с опрашители

Създаването на градина с цветя е като ангажимент за децата с фокус към пчелите.

5. Да направят пчелен рай
Направата на вана за пчели или хранилки за пчели.
6. Да поддържат местните кошери
Свържете се с местни производители на мед за обмяна на опит.
7. Да разпространят това, което знаят
Образовате другите за важността на пчелите.
8. Да вземат свой собствен кошер
Самите вие станете пчелари!

Направеният обзор на застъпеното образователно съдържание по света, по темата за пчеларството и пчелният туризъм, доведе до перспективата, че съществува дълбоко интегриран възпитателен процес в детските градини и началните училища (Vasileva 2022). Що се отнася до желанието на учениците да изследват областта на пчеларството и пчелният туризъм е нужно да се направи по-задълбочено изследване.

4. Кръгови инициативи в пчеларството и туризма в България

В настоящото изследване е направен анализ на материали от система за медиен мониторинг на Clippingpoint.bg. Изследването е проведено в периода от 01.03.2024 г. до 30.03.2024 г. по ключови думи за пчели, кошери и апитуризм за България. От намерените над 300 резултата са извадени само тези, в които има пресечна точка с темата за образованието на деца и гражданската активност. Основните резултати от това изследване са следните:

- 1.) С ентузиазъм Здравко Аврамов иска да направи музей на пчелата в тунджанското село Робово. Той е собственик на пчелната ферма "Аврамови", като от десет години е пчелар, а отскоро и кмет на селото с около 130 жители. „Днес вече е навътре в тънкостите на пчеларството, занимава се професионално, създал модерна семейна ферма със 125 кошера. Скоро във фермата му ще има и т.нар. къщички за кошерен въздух, който е особено полезен за хора с белодробни заболявания, деца с астма, обяснява той.“
(<https://utroruse.com/article/1004572/>)

- 2.) Пловдивските пчелари в „Акация 1899“ въвеждат секция „Апитерапия“ с участието на д-р Пламен Енчев. Докторът – пчелар твърди, че над 700 заболявания се лекуват чрез апитерапия, а най-ефективно въздействие имат контролираните ужилвания, а пчелната отрова е по-мощна от хапче. Една от целите на д-р Енчев е да запознае и деца от

училищата за ползите от пчелния мед. Добрата новина е, че през този месец април д-р Пламен Енчев ще организира международен обучителен курс в град Хисаря по апитерapia. (<https://agroplovdiv.bg/93104>)

3.) Двама пчелари даряват био мед на детски градини в Горнооряховско

Иван Атанасчев и Мариян Явашев безвъзмездно даряват био мед на детски градини и социални заведения в Горна Оряховица, като целта им е да се преборят с административните пречки и да включат меда в училищната схема за осигуряване на плод, зеленчук и мляко на подрастващите в региона. „Иван и Мариян са приятели от над 20 години и пчелари от около 6. И двамата са фермери, като освен пчели, отглеждат плодове и зеленчуци. Имат по точно 109 кошера всеки, като и двамата са биологични производители.“

(<https://www.focus-news.net/novini/regioni/Pchelari-daryavat-bio-med-na-detski-gradini-v-Gornooryahovsko-2052497>)

4.) Пчелите и шимпанзетата могат да предават своите умения досущ като хората

Земните пчелите и шимпанзетата могат да усвояват от своите връстници сложни кумулативни умения - способност, която доскоро се смяташе, че е присъща единствено на хората.

Задачата, която е представена пред пчелите била изключително трудна за научаване самостоятелно, но някои пчели са могли да я решат чрез социално обучение твърди един от изследователите.

„Авторите на изследването твърдят, че това е първата демонстрация на кумулативна култура при безгръбначни.“

(<https://www.obekti.bg/priroda/pchelite-i-shimpanzetata-mogat-da-predavat-svoite-umeniya-dosushch-kato-horata>)

5.) Битката предстои: Истинският пчелен мед срещу „меда без пчели“

Поради огромния брой изчезващи пчели в световен мащаб и синдрома на „празния кошер“ в България, както и все по-големите трудности при добиване на пчелен мед заради икономически и климатични условия, алтернативата за производство на мед без пчели звучи доста находчиво. Но може би само звучи, защото е важно да се знае какво съдържа

и от какво е произведен този продукт, които се смята за алтернативен.

„Медът без пчели може да е единствено и само някакъв сладък продукт без полезната активност на пчелния мед“, категоричен е Галин Георгиев, председател на Сдружение „Пчела Добрич 1946“ в Добрич.

<https://agri.bg/novini/bitkata-predstoi-istinskiiat-pcelen-med-sreshhu-meda-bez-pceli>)

Изложените инициативи и практики безспорно показват, че обучението в устойчиво развитие сред младите и децата трябва да залегне още в началното образование. За устойчивото потребление има много информация, но за устойчивия начин на живот се знае малко. Нужно за развитието на кръговия икономически процес е далновидно да се работи с най-младите, за да може да се оформи ясна представа първо какво е устойчив начин на живот, второ устойчиво потребление и не на последно място да се оформи инструмент за поддържане на устойчивите туристически практики. Апитуризмът от своя страна е чудесен повод за децата да изследват, да се образуват и доразвият желанието си за връзка с природата, тъй като предоставя възможността да се докоснат и да съберат знания от природата. Не на последно място „апитуризмът и маршрутите за пчеларство са мотивационен фактор генериращ тройна полза по отношение на културата и устойчивостта на околната среда“ (Izquierdo - Gascon, Rubio-Gil 2023). Чрез този елегантен образователен подход, ролята на пчелите и тяхната полезност се повишава още повече, особено в контекста на формиране на умения за работа и създаване на кръгови бизнес модели с полза за икономиката.

Заклучение

При анализа на съдържанието в 40 чуждестранни образователни сайта, сайтове за апитуризм и сайтове предлагащи пчеларство се установи, че все по-приложима е практиката на вмъкване на образователните и информационни дейности при предлагането на възможности за туризъм. Що се касае до децата, настоящето изследване потвърждава тезата на изследователите Изкердо Гаскон и Рубио Гил, че апитуризмът е ефективен фактор за екологично образование и мотивация на деца от 5 до 12 годишна възраст. А що се касае до информираността на възрастните представители на нашата страна често на тях не им е известно дори значението на думата апитуризм. Информираниостта по темата е малка или незначителна. Докато апитуризмът се утвърждава като все по-популярна форма на гражданска ангажираност по света. Той предлага рядката възможност потребителите на туристическата услуга да опазват околната среда и да подкрепят местните общности от пчелари в

мястото им за реализация на туристическата услуга. Самите доброволчески дейности могат да бъдат реализирани и извън мястото на реализация на услугата (осиновяване на кошери), което е добър фактор на полезност и ангажираност за съвременното общество. Извеждането на ясна и точна политика за развитие на апитуризма в България би позиционирало страната ни на голямата карта на апитуристическите държави. Докато ползите, предоставени от пчелите, все още не са напълно признати, именно на участниците в туристическия сектор се пада огромното предизвикателство да използват устойчивите пчелни ресурси днес, за да решават проблемите в сектора. Защото създаването на маршрути, свързани с популяризирането на местните продукти, какъвто продукт е така нареченото „течно злато“ – пчелният мед ще доведе до развитие на пчелното производство и на регионите в България. По този начин ще се укрепят производствените сектори и ще доразвият и надградят туристическите услуги, както твърдят и изследователите Гаскон и Гил в свое изследване от 2023 г. Не на последно място създаването на пчелни маршрути би актуализирало състоянието на туризма в страната ни, би повлияло върху възпитанието на децата ни и би засилило възможностите за инвестиции в туристическия сектор.

REFERENCES

ALARAPE, A. et al. (2020) Survey of Apicultural Practices in Ibadan, Oyo State, Nigeria, <https://dx.doi.org/10.22161/ijeab.51.11>, Available on: https://www.academia.edu/93038585/Survey_of_Apicultural_Practices_in_Ibadan_Oyo_State_Nigeria?email_work_card=view-paper, [viewed 2024-03-06]

ARIH, I., T. KOROŠEC, Api-tourism: transforming Slovenia's apicultural traditions into a unique travel experience, Sustainable Development and Planning VII, Available on: <https://www.witpress.com/Secure/elibrary/papers/SDP15/SDP15081FU1.pdf> [viewed 2024-05-03]

FORRISTAL, L. J. (2023) Students as Co-Creators of Interdisciplinary Tourism Content: A Strategy to Help Prepare Creative, Problem-solving, Research Savvy, and Globally-Competent Hospitality Employees, Journal of Hospitality & Tourism Education Volume 35, 2023 - Issue 3, <https://doi.org/10.1080/10963758.2022.2034117>, Available on: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10963758.2022.2034117>, [viewed 2024-03-12]

GONZÁLEZ –ARNEDO, E., IZQUIERDO – GASCÓN, M., RUBIO –GIL, A. (2022), Ecovillages as a Development Model and the case of Api -Tourism in Sustainable Settlements, <https://doi.org/10.25145/j.pasos.2022.20.077>, Available on: https://www.academia.edu/108900080/Ecovillages_as_a_development_model_and_the_case_of_api_tourism_in_sustainable_settelments?email_work_card=view-paper [viewed 2024-03-05]

GUERRESCHI, A. ET al.(2023) Barriers to Efficient Knowledge Transfer for a Holistic Circular Economy: Insights towards Green Job Developments and Training for Young Professionals, <https://doi.org/10.3390/youth3020038>, Available on: <https://www.mdpi.com/2673-995X/3/2/38>, [viewed 2024-03-12]

IZQUERDO - GASCON, M. RUBIO-GIL, A. (2023) Theoretical approach to Api-tourism routes as a paradigm of sustainable and regenerative rural development, *Journal of Apicultural Research*, Volume 62, Number 4, DOI: <https://doi.org/10.1080/00218839.2022.2079285>, Available on: https://www.academia.edu/91654803/Theoretical_approach_to_Api_tourism_routes_as_a_paradigm_of_sustainable_and_regenerative_rural_development [viewed 2024-04-14]

KIRCHHERR, J., PISCICELLI, L. (2019) Towards an Education for the Circular Economy (ECE): Five Teaching Principles and a Case Study, <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104406>, Available on: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921344919303015>, [viewed 2024-03-10]

KOPNINA, H. (2018). Teaching circular economy: Overcoming the challenge of green-washing. doi:10.1007/978-3-319-71312-0_48, Available on: https://www.researchgate.net/publication/328076479_Teaching_circular_economy_Overcoming_the_challenge_of_green-washing, [viewed 2024-03-12]

KURTAJIC, S. (2018), Circular Economy in Tourism in South East Europe, Conference on Circular Economy in Tourism, 8 May, Ljubljana, Slovenia [viewed 2024-05-01]

LYUBENOV, L. (2020) COMMUNICATION POLICIES OF BEEKEEPING FARMS IN BULGARIA WITHIN THE CONTEXT OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY OF THE EU, Available on: <https://dlib.unisvistov.bg/bitstream/handle/10610/4339/d4c7947fa6eb12b52379805acf776f5f.pdf?sequence=1>, [viewed 2024-03-15]

ÖZGÜREL, G. (2023) A Niche Market: Api Therapy and Api Tourism, CERN European Organization for Nuclear Research, ISSN 2822-6089, Available on: https://www.academia.edu/110784725/A_Niche_Market_Api_Therapy_and_Api_Tourism?uc-sb-sw=73410994 [viewed 2024-03-06]

PATEL, V. ET AL. (2021) Why bees are critical for achieving sustainable development, DOI: 10.1007/s13280-020-01333-9, Available on: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32314266/> [viewed 2024-03-05]

VASILEVA, S. (2022) CHILDREN AND BEES – AN INTERNAL PROJECT ACTIVITY WITH THE MEANS OF FORMING COMPETENCES, Available on: <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij/article/view/5790>, [viewed 2024-03-30]

Online sources

Cambridge International Education (2023) The Bee Project: A Cambridge International school's effort to preserve biodiversity - <https://www.linkedin.com/pulse/bee-project-cambridge-international-schools-effort>, Date accessed (2024-05-31)

Encyclopedia of Corporate Social Responsibility, Springer, Cradle to Cradle, - https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-642-28036-8_165,

Date accessed (2024-05-31)

LEE, N. (2022) SpringerNature Research Communities, Home sweet home: inside the hives of Nature's architects, <https://communities.springernature.com/posts/home-sweet-home-inside-the-hives-of-nature-s-architects>, Date accessed (2024-05-31)

LOGAR, N. (2019) Honey Bee Holidays: emerging travel trend with plenty of buzz - <https://ecobnb.com/blog/2019/06/honey-bee-holidays-slovenia/>, Date accessed (2024-05-31)

MANNLAKE, Blog, 8 Different Ways Kids Can Help Honey Bees - <https://www.mannlakeltd.com/blog/8-different-ways-kids-can-help-honey-bees/>,

Date accessed (2024-05-31)

ODUIT, P. (2024), Le Monde, Slovenia's zero-waste pioneers - https://www.lemonde.fr/en/environment/article/2024/01/01/slovenia-s-zero-waste-pioneers_6391773_114.html, Date accessed (2024-05-31)

PETROV, Š., Istinski med - <https://istinskimed.bg/courses/>, Date accessed (2024-05-31)

SILVENNOINEN, R. (2019) SITRA, How to make the circular economy part of the national education system – Tips from Finland - <https://www.sitra.fi/en/articles/how-to-make-the-circular-economy-part-of-the-national-education-system-tips-from-finland/> Date accessed (2024-05-31)

The British Beekeepers Association, School Visits - <https://www.bbka.org.uk/pages/category/school-visits>, Date accessed (2024-05-31)

NSW Government, Education (2020) Keeping bees has students buzzing - <https://education.nsw.gov.au/news/latest-news/keeping-bees-has-students-buzzing>, Date accessed (2024-05-31)

SMITH, T., Bee Aware Kids - The experts in native bee education in schools, <https://www.beeawarekids.com.au/>, Date accessed (2024-05-31)

3bee a world with bees (2022) Explaining the importance of bees to children https://blog.3bee.com/en/explaining-the-importance-of-bees-to-children/#paragraph_5616, Date accessed (2024-05-31)

Twinkle, Learning platform - <https://www.twinkl.com.au/resource/honey-bee-life-cycle-poster-t-sc-1652447712>, Date accessed (2024-05-31)

APITOURISM AS A HIVE FOR CIVIC ENGAGEMENT WITHIN CIRCULAR TOURISM PRACTICES

Abstract. Economic sustainability, civic education, and circular tourism can be seen as factors in developing apitourism (bee tourism) and innovative business practices. The research includes the topic in two directions. From an economic perspective, it will look at how the principles of circularity in tourism support apitourism initiatives, indicating the contribution of such practices to local economies' sustainability (i.e., bee hives that launch apitourism programs). The second objective focuses on the sociological perspective, revealing how apitourism fosters students' civic engagement. Good practices of developing environmental responsibility, sustainable practices and student involvement in local communities through apitourism will be presented. The study's main contribution is the inferred interrelationship of economic, environmental and civic practices in the provision of bee tourism, aiming to highlight the transformative effects on students. It can be assumed that beehive adoption and beekeeping initiatives will be some of the successful opportunities to integrate apitourism as a civic education method. With this in mind, the research aims to inspire educators, policymakers and practitioners to consider such practices.

Keywords: apitourism; civic education; innovation; sustainable development

JEL: O35, Z32

Ivinka Pazieva, PhD Student
ORCID: 0000-0002-2313-0313
International Business School
Botevgrad, Bulgaria
E-mail: 2021221@ibsedu.bg